

ความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์: ปริมาณหรือคุณภาพ

พระเทพวัชรบัณฑิต, ศาสตราจารย์, ดร.

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความนำ

คำว่า “สงฆ์” แปลว่า หมู่ ชุมนุม นิยมใช้ใน ๒ ลักษณะคือ (๑) ใช้เรียกหมู่สาวกของพระพุทธเจ้าโดยใช้คำว่า สาวกสงฆ์ ซึ่งไม่ได้จำกัดว่าเป็นบุรุษหรือสตรี ถ้าจะจำกัดให้ชัดเจนไปอีกก็ต้องใช้คำว่า “สาวิกาสงฆ์” อันหมายถึงหมู่สาวกที่เป็นสตรีควบคู่เข้ามาอีก (๒) ใช้เรียกชุมนุมของภิกษุหรือภิกษุณีตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ที่มาชุมนุมกันด้วยวัตถุประสงค์ที่จะประกอบสังฆกรรม¹ ตามข้อกำหนดของพระวินัย

นอกจากนี้ คำว่า “สงฆ์” ยังนิยมแบ่งกันในอีกลักษณะหนึ่งเป็น ๒ ประเภท² คือ

ประเภทที่ ๑ สมมติสงฆ์ แปลว่า หมู่หรือชุมนุมชนที่ได้รับการยอมรับตกลงกันว่าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า โดยทั่วไปหมายถึงภิกษุ(หรือภิกษุณี)ที่ยังเป็นปุถุชนคนมีกิเลส โดยนิตินัยนิยมหมายถึงภิกษุ(หรือภิกษุณี)ที่มาชุมนุมกันตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปบ้าง ตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไปบ้าง ตั้งแต่ ๑๐ รูปขึ้นไปบ้าง ตั้งแต่ ๒๐ รูปขึ้นไปบ้าง เพื่อทำกิจของสงฆ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่าสังฆกรรม เช่น อุโบสถกรรม(๔ รูปขึ้นไป) อุปสมบทในชนบท(๕ รูปขึ้นไป) อุปสมบทในเขตเมือง(๑๐ รูปขึ้นไป)

¹ คำว่า “สังฆกรรม” แปลว่า งานของสงฆ์ หมายถึง กิจที่พึงทำโดยที่ประชุมสงฆ์ บางงานต้องมีภิกษุ(หรือภิกษุณี)ไม่น้อยกว่า ๔ รูปมาร่วมประชุม บางงานต้องมีภิกษุ(หรือภิกษุณี)ไม่น้อยกว่า ๕ รูปมาร่วมประชุม บางงานต้องมีภิกษุ(หรือภิกษุณี)ไม่น้อยกว่า ๑๐ รูปมาร่วมประชุม บางงานต้องมีภิกษุ(หรือภิกษุณี)ไม่น้อยกว่า ๒๐ รูปมาร่วมประชุม

² ความจริงแล้ว คำว่า “สงฆ์” ที่หมายถึง “สาวกสงฆ์” นี้ ในสมัยพุทธกาลนิยมใช้เรียกบุคคล ๔ คู่ ประกอบด้วยคู่ที่ ๑ ท่านผู้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติมรรคกับท่านผู้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล คู่ที่ ๒ ท่านผู้ตั้งอยู่สกทาคามีมรรคกับท่านผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีผล คู่ที่ ๓ ท่านผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรคกับท่านผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผล คู่ที่ ๔ ท่านผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผลกับท่านผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผล ทั้ง ๔ คู่นี้เรียกว่า “อริยสงฆ์” แต่ในสมัยปัจจุบัน อนุโลมใช้เรียกสมมติสงฆ์ด้วย

ประเภทที่ ๒ อริยสงฆ์ แปลว่า หมู่หรือชุมนุมชนที่ประเสริฐไกลจากกิเลส หมายถึงพระสาวก(หรือสาวิกา)ของพระพุทธเจ้าที่บรรลุนิพพานพิเศษ ประกอบด้วย(๑)พระโสดาบัน (๒)พระสกทาคามี (๓)พระอนาคามี (๔)พระอรหันต์

ในส่วนของอริยสงฆ์นั้น ย่อมไม่มีข้อสงสัยเกี่ยวกับประเด็นด้าน “คุณภาพ” แต่อาจตั้งคำถามได้ว่า “คุณภาพอย่างเดียวยังพอที่จะทำให้เกิดความมั่นคงของสถาบันสงฆ์หรือไม่ ? “ เพราะเมื่อพูดถึง “สถาบันสงฆ์” ย่อมมีองค์ประกอบหลายส่วน เช่น วัฑฒนาอาราม โครงสร้างการบริหารองค์กร บุคลากรที่บริหารองค์กรในแต่ละส่วน พันธกิจขององค์กร เป็นต้น ซึ่งจำเป็นต้องหาบุคลากรผู้มีความสามารถรอบด้านมาดูแลทำหน้าที่รับผิดชอบในแต่ละส่วนอย่างพอเพียง จึงอาจตั้งประเด็นถามได้ว่า ความเป็น “อริยะ” ซึ่งหมายถึงคุณภาพที่มีอยู่ในตัวสงฆ์เป็นการตอบโจทย์หรือเป็นยาแก้ได้ทุกโรคได้ทั้งหมดหรือไม่ ? ความเป็นอริยะอาจจะเหมาะกับองค์ประกอบหนึ่ง แต่อาจจะไม่เหมาะกับอีกองค์ประกอบหนึ่ง จะเป็นอย่างนั้นหรือไม่ ? ท้ายที่สุดแล้ว ปริมาณหรือคุณภาพของบุคลากรสงฆ์มีความจำเป็นต่อการสร้างความเข้มแข็งแก่สถาบันสงฆ์ ? เป็นเรื่องที่ตั้งข้อสังเกตได้ทั้งนั้น แต่ประเด็นเกี่ยวกับอริยสงฆ์นี้ ผู้เขียนจะไม่มุ่งพูดถึงมากนัก จะมุ่งพูดถึงสงฆ์ประเภทที่ ๑ คือสมมติสงฆ์เป็นหลัก มุ่งถึงสงฆ์ที่เป็นบุรุษเพศเป็นหลัก และมุ่งถึงสงฆ์ไทยผู้ทำหน้าที่ศึกษาพระพุทธศาสนา ปฏิบัติและเผยแผ่หลักพระพุทธศาสนา และปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาเป็นหลัก³

จำนวนพระสงฆ์ไทยปัจจุบันมีประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ รูป(รวมภิกษุและสามเณร) นับย้อนหลังไปประมาณ ๑๐ ปีก็มีอยู่ประมาณนี้⁴ จำนวนไม่ได้ลดลงมากอย่างที่วิตกกัง และก็ได้ไม่เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญอะไร เพียงแต่พระสงฆ์ที่บวชเข้ามาใหม่(พระนวกะ)แล้วอยู่ในความเป็นพระนานหลายปีมีแนวโน้มลดลง จำนวนพระสงฆ์บวชใหม่อยู่จำพรรษา ๓ เดือนในฤดูฝนก็มี

³ คำว่า “สงฆ์” ในบทความนี้ ขอใช้ในนัยที่ครอบคลุมหลายมิติ กล่าวคือ บางครั้งหมายถึงหมู่ ชุมนุมบุคลากรที่บรรพชิต ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นตัวแทนของสถาบัน(สงฆ์) จะมีจำนวนเท่าไรก็ได้ บางครั้งหมายถึงภิกษุจำนวน ๔ รูป(สงฆ์จตุวรรค) ๕ รูป(สงฆ์ปัญจวรรค) ๑๐ รูป(สงฆ์ทศวรรค) ๒๐ รูป (สงฆ์วิสตติวรรค)ผู้มาชุมนุมกันเพื่อทำกิจตามพระวินัย(สังฆกรรม)

⁴ สถิติที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจัดทำไว้ในช่วง พ.ศ.๒๕๕๑-๒๕๕๒ คือ พระสงฆ์มีจำนวน ๓๓๓,๘๗๖ รูป แบ่งเป็นภิกษุ ๒๖๗,๙๓๙ รูป **สามเณร ๖๕,๙๓๗ รูป** ในเรื่องจำนวนพระสงฆ์นี้ ขอให้รู้ความจริงอย่างหนึ่งว่า จำนวนจะไม่คงที่ พระสงฆ์ในช่วงเข้าพรรษา ๓ เดือน (ช่วงประมาณกลางเดือนกรกฎาคมถึงกลางเดือนตุลาคม หรือช่วงระหว่างแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ของปี)จะมีจำนวนมากกว่าในช่วงนอกเวลาเข้าพรรษา เฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวนพระสงฆ์ในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายนจะมีมากกว่าในช่วงเดือนอื่น

แนวโน้มลดลง ส่วนมากจะบวชอยู่ในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เป็นเวลา ๗ วันบ้าง เป็นเวลา ๑๕ วันบ้าง จำนวนพระสงฆ์ที่เข้าสอบวัดความรู้พระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี มีแนวโน้มลดลง เช่น จำนวนพระสงฆ์เข้าสอบวัดความรู้แผนกธรรมในปีการศึกษา ๒๕๔๓ ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ รูป ในปีการศึกษา ๒๕๔๘ ประมาณ ๑๔๕,๐๐๐ รูป ในช่วงปีการศึกษา ๒๕๔๕-๒๕๕๐ ลดลงเหลือประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ รูป จำนวนพระสงฆ์เข้าสอบวัดความรู้แผนกบาลี มีแนวโน้มลดลงเช่นกัน เช่น ในช่วงปีการศึกษา ๒๕๔๕-๒๕๔๗ จำนวนพระสงฆ์เข้าสอบวัดความรู้แผนกบาลี โดยเฉลี่ยประมาณปีละ ๔๐,๐๐๐ รูป ในช่วงปีการศึกษา ๒๕๔๘-๒๕๕๐ ลดลงเหลือโดยเฉลี่ยประมาณปีละ ๓๕,๐๐๐ รูป และในการสอบวัดความรู้แผนกบาลีนี้ มีการตั้งข้อสังเกตตามมาอีกว่า จำนวนผู้ขาดสอบมีแนวโน้มลดลง(ซึ่งข้อนี้เป็นผลดี) และจำนวนผู้สอบได้ในแต่ละชั้นก็มีแนวโน้มลดลงทุกปี เช่น ในช่วงปีการศึกษา ๒๕๔๗-๒๕๔๘ มีผู้สอบได้โดยเฉลี่ยประมาณ ๕,๕๐๐ รูป ในช่วงปีการศึกษา ๒๕๕๐-๒๕๕๒ มีผู้สอบได้ลดลงโดยเฉลี่ยประมาณปีละ ๔,๕๐๐ รูป จำนวนวัดร้างในส่วนภูมิภาคมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น พระสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาในแต่ละวัด(โดยเฉพาะวัดในต่างจังหวัด) มีแนวโน้มลดอย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์การแต่งตั้งเจ้าอาวาสใหม่ในแต่ละปีของแต่ละหน โดยเฉลี่ยมีประมาณหนละ ๒๕๐ รูป⁵

การลดลงเชิงปริมาณในด้านต่างๆ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านบุคลากรสงฆ์ระดับเจ้าอาวาสเหล่านี้ ทำให้เกิดผลกระทบต่อสถาบันสงฆ์ในบางเรื่อง ประกอบกับการมีข่าวด้านลบเกี่ยวกับสถาบันสงฆ์ปรากฏตามสื่อต่างๆ ทำให้มีการตั้งคำถามผสมกับความวิตกกังวลในช่วงประมาณ ๔-๕ ปีที่ผ่านมาว่า⁶

สถาบันสงฆ์ไทยในปัจจุบันยังมีความเข้มแข็งเหมือนในครั้งอดีตหรือไม่ ?

คณะสงฆ์ไทยมีทัศนคติอย่างไรต่อผลผลิตเชิงปริมาณและคุณภาพ ?

สถาบันสงฆ์จะมีความเข้มแข็งหรืออ่อนแอขึ้นอยู่กับปริมาณหรือคุณภาพ ?

⁵ คำว่า “หน” หมายถึง เขตการปกครองของคณะสงฆ์ ประกอบด้วย (๑)หนกลาง (๒)หนเหนือ (๓)หนใต้ (๔)หนตะวันออก และ(๕)คณะธรรมยุต เรียกพระมหาเถระผู้ดำรงตำแหน่งสูงสุดของแต่ละหนว่า “เจ้าคณะใหญ่”

⁶ เป็นเรื่องที่น่าแปลกใจอย่างยิ่งที่มีการตั้งคำถามผสมกับความวิตกกังวลอย่างนี้ในยุคปัจจุบัน เพราะมองย้อนหลังไปประมาณ ๓๐ ปี คำถามผสมกับความวิตกกังวลอยู่ในลักษณะตรงกันข้ามจากนี้ นั่นคือ วิตกกังวลว่าพระสงฆ์จะมีมากเกินไป ทำให้เป็นภาระของคฤหัสถ์ญาติโยมที่จะต้องหาอาหารมาเลี้ยงดู เกรงกันว่า จะมีคนที่เข้ามาบวชเพื่ออาศัยผ้าเหลืองมากเกินไป ประเทศชาติจะขาดคนทำมาหากิน มีการมองว่า พระสงฆ์เป็นกาฝากสังคม ไม่ได้สร้างผลผลิต คอยแต่บริโภคผลผลิต ความคิดแบบนี้เป็นผลมาจากลัทธิคอมมิวนิสต์

ในอีก ๑๐-๒๐ ปีข้างหน้า คณะสงฆ์ไทยควรมีการปรับตัวอย่างไร เพื่อแก้ปัญหา โดยเฉพาะในมิติเชิงปริมาณในหลายเรื่องที่มีแนวโน้มลดลง ?

ท้ายที่สุด เมื่อไม่สามารถแก้ปัญหาการที่พระสงฆ์ลดจำนวนลง(อย่างที่เข้าใจกัน) คณะสงฆ์ควรมีแนวทางพัฒนาพระสงฆ์ที่มีจำนวนน้อยเหล่านี้ให้มีคุณภาพ เพื่อจะสามารถทำงาน ได้ปริมาณมากขึ้นทดแทนกันได้ได้อย่างไร ?

ท่าทีของพระพุทธเจ้าต่อการก่อตั้งสถาบันสงฆ์:

จุดเน้นอยู่ที่ปริมาณหรือคุณภาพ ?

ถามว่า “ในการสถาปนาองค์กรสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงมีท่าทีอย่างไรต่อมิติเชิงปริมาณ และคุณภาพ ?” ในคัมภีร์ไม่ปรากฏข้อมูลที่จะตอบคำถามนี้ชัดเจนนัก แต่มีข้อมูลหลายแห่งที่มี นัยพอจะบอกได้ว่า พระพุทธองค์ทรงมีท่าทีอย่างไรต่อมิติเชิงปริมาณและคุณภาพ ซึ่งจะขอ ยกตัวอย่าง ๔ กรณีดังต่อไปนี้

กรณีที่ ๑ การแสดงธรรมโปรดกลุ่มคนระดับแกนนำ

แนวทางการเผยแผ่พระธรรมในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์จะทรงแสดงธรรมโปรด คนระดับผู้ของแต่ละกลุ่มให้เกิดความเลื่อมใสก่อนแล้วจึงแสดงธรรมโปรดคนระดับล่าง เช่น กรณีของปัญจวัคคีย์(กลุ่ม ๕)⁷ กรณีของภัททวัคคีย์(กลุ่ม ๓๐) กรณีของชฎิล ๓ พี่น้อง หรือ แม้กระทั่งกรณีการสนทนาและให้พันธะสัญญากันและกันกับพระเจ้าพิมพิสาร นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มคนที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรด จนเกิดความเลื่อมใสเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏชื่อในชั้นหลัง เช่น กรณีของฉัพพัคคีย์(ภิกษุและภิกษุณี) กรณีของสัตตรสวัคคีย์ กรณี ของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่าย

แนวทางอย่างนี้ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า พระพุทธองค์ทรงประสงค์จะให้คนระดับแกนนำ มีความเลื่อมใสในศรัทธาก่อน ต่อจากนั้นคนที่เป็ลลูกน้องบริวารก็จะมาเลื่อมใสศรัทธาตาม เป็น วิธีการเพิ่มจำนวนพระสงฆ์แบบก้าวกระโดด เช่น กรณีของชฎิล ๓ พี่น้อง คือ(๑)อรุเวลกัสสปะมี

⁷ คำว่า “ปัญจวัคคีย์” แปลว่า บุคคลผู้นับเนื่องในกลุ่ม ๕ หมายถึงว่า ในกลุ่มนี้ มีคนสังกัดเป็นจำนวนมาก โดยมีคนระดับ แกนนำ ๕ คนคือ โภณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ (ไม่ได้แปลว่ากลุ่มคนทั้ง ๕ อย่างที่บางคนเข้าใจกัน)

บริวาร ๕๐๐ (๒)คนที่กัสปะมีบริวาร ๓๐๐ (๓)คนกัสปะมีบริวาร ๒๐๐ เมื่อชฎิลผู้เป็นหัวหน้า เลื่อมใสศรัทธา บริวารอีก ๑,๐๐๐ คนก็เลื่อมใสศรัทธาตาม

แนวทางการแสดงธรรมโปรดคนเป็นกลุ่มๆ อย่างนี้ของพระพุทธเจ้า อาจเป็นเครื่องบ่งบอกว่า ทรงประสงค์จะให้พระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น ทรงเน้นปริมาณมากกว่าคุณภาพ โดยทรงนึกถึงความจริงว่า เมื่อคนมีศรัทธาเข้ามาสู่สถาบันพระพุทธศาสนาแล้ว อาศัยศรัทธาเป็นฐานย่อมสามารถพัฒนาให้เป็นคนมีคุณภาพได้โดยไม่ยากนัก และแม้จะได้คนที่มีคุณภาพแล้ว ปริมาณ(หรือจำนวน)ก็ยังมีปริมาณน้อยอยู่ เพราะสถาบันสงฆ์ในสมัยพุทธกาล อยู่ท่ามกลางเจ้าลัทธินิกายต่างๆ จำนวนมาก ต้องต่อสู้กับแรงเสียดทานต่างๆ เปรียบเหมือนต้นไม้สูงใหญ่ที่ต้องยืนหยัดทนกระแสดลม ถ้ามีต้นไม้เล็กๆ เรียงรายแวดล้อมก็จะช่วยต้านแรงเสียดทานไว้ส่วนหนึ่ง เป็นการแบ่งเบาภาระของต้นไม้ใหญ่ จำนวนบุคคลากรในสถาบันสงฆ์ยังมีมาก ก็จะช่วยต่อสู้กับแรงเสียดทานต่างๆ

กรณีที่ ๒ การอนุญาตวิธีบวชด้วยติสรณคมนะและญัตติจตุตถกรรม

พระพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว ในเบื้องต้น ทรงแสดงธรรมจกกับปวัตตบุตรพรต ภิกษุปัญจวัคคีย์ เมื่อพระโกณฑัญญะได้เห็นธรรมแล้วกราบทูลขอรับการบรรพชาอุปสมบท พระพุทธองค์ได้ทรงให้การอุปสมบทโดยตรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุเถิด”(มาจากภาษาบาลีว่า เอหิ ภิกขุ) เรียกวิธีการบวชแบบนี้ว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” ในตอนต้นพุทธกาล ทรงใช้วิธีการบวชนี้ด้วยพระองค์เอง ต่อมาเมื่อส่งพระสาวกชุดแรก ๖๐ รูปออกไปประกาศศาสนา มีคนประสงค์จะบวชมากขึ้น จึงทรงอนุญาตให้พระสาวกทำการบวชให้กุลบุตรด้วยการเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัย เรียกวิธีการบวชแบบนี้ว่า “ติสรณคมนุปสัมปทา”

ต่อมาเมื่อทรงเห็นเป็นเวลาสมควร ทรงยกเลิกวิธีการบวชพระแบบ “ติสรณคมนุปสัมปทา” ทรงอนุญาตวิธีการบวชแบบใหม่เรียกว่า “ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา” แทนซึ่งเป็นวิธีที่ดำเนินการโดยสงฆ์ แล้วทรงอนุญาตให้ใช้วิธีแบบ “ติสรณคมนุปสัมปทา” ในการบวชสามเณรสืบมา

การที่ทรงอนุญาตวิธีการบวชแบบติสรณคมนะ และวิธีการแบบญัตติจตุตถกรรม วิเคราะห์ได้ว่าทรงมีวัตถุประสงค์ ๒ ประการควบคู่กันไป คือ (๑)อำนวยความสะดวกแก่ผู้ประสงค์จะบวชให้สามารถบวชได้กับพระสงฆ์ที่มีอยู่ในที่นั้นๆ โดยไม่ต้องเดินทางมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ (๒)การขยายจตุรรับบวชให้มากขึ้นซึ่งจะมีผลทำให้ได้พระสงฆ์จำนวนมากขึ้น

กรณีที่ ๓ การตั้งตำแหน่งอัคร

พระพุทธเจ้าทรงตั้งผู้มีบารมีของแต่ละบริษัทไว้ในตำแหน่งอัครครบทุกบริษัท คือ อัครสาวก อัครสาวิกา อัครอุบาสก อัครอุบาสิกา กรณีนี้ถือเป็นการวางมาตรการรองรับจำนวนพระสงฆ์ที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลจากการทรงใช้แนวทางเผยแผ่พระศาสนาตามกรณีที่ ๑ และกรณีที่ ๒ เป็นการจัดโครงสร้างการบริหารองค์กรสงฆ์และแต่งตั้งผู้รับผิดชอบในแต่ละส่วนดังนี้

ทรงแต่งตั้งพระสารีบุตรเป็นอัครสาวกเบื้องขวา พระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย บริหารงานดูแลรับผิดชอบงานของภิกษุบริษัท(หรือภิกษุสงฆ์)

ทรงแต่งตั้งพระเขมาเป็นอัครสาวิกาเบื้องขวา พระอุบลวรรณาเป็นอัครสาวิกาเบื้องซ้าย บริหารงานดูแลรับผิดชอบงานของภิกษุณีบริษัท(หรือภิกษุณีสงฆ์)

ทรงแต่งตั้งจิตตคหบดีเป็นอัครอุบาสกเบื้องขวา หัตถคคหบดีเป็นอัครอุบาสิกาเบื้องซ้าย บริหารงานดูแลรับผิดชอบงานของอุบาสกบริษัท

ทรงแต่งตั้งนันทมารดาเป็นอัครอุบาสิกาเบื้องขวา นางขุชชุตตราเป็นอัครอุบาสิกาเบื้องซ้าย บริหารงานดูแลรับผิดชอบงานของอุบาสิกาบริษัท

การที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาผู้มีความรู้ความสามารถไว้ในตำแหน่งอัครตามที่กล่าวมานี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นความจริง ๒ อย่างคือ (๑)จำนวนบุคลากรในพระพุทธศาสนามีจำนวนมากขึ้นในทุกบริษัท จำเป็นต้องมีผู้ดูแลแทนพระพุทธองค์ในบางเรื่อง (๒)พระพุทธองค์ทรงมีนโยบายที่จะเพิ่มจำนวนพระสงฆ์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้นโยบายนี้ประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องมีหัวหน้าของแต่ละบริษัทบริหารจัดการเป็นเอกเทศ

กรณีที่ ๔ การส่งพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะไปแก้ปัญหาในสถาบันสงฆ์

ในครั้งพุทธกาล สมัยหนึ่ง ภิกษุชื่อว่าอัสสชิและภิกษุชื่อว่าปุณฺพสุกะ^๘ อยู่ในกัฎฐาภิรชชนบท ประพฤติไม่เหมาะสมหลายอย่าง เช่น ปลูกดอกไม้ เก็บดอกไม้ ร้อยดอกไม้ นั่งบนอาสนะเดียวกันบ้าง นอนร่วมที่เดียวกันบ้าง กับกุลสตรี กุลธิดา กุลกุมารี สะใภ้ของตระกูล ทาสหญิงใน

^๘ พระอัสสชิ(ไม่ใช่พระอัสสชิที่อยู่ในกลุ่มปัญจวัคคีย์)และพระปุณฺพสุกะเป็นภิกษุ ๒ ใน ๖ รูปที่เป็นหัวหน้ากลุ่มพระอัสสชิพัคคีย์ ซึ่งประกอบด้วย(๑)พระบดินฑุกะและพระโลหิตตะก ประจําอยู่ที่กรุงสาวัตถี (๒)พระอัสสชิและพระปุณฺพสุกะ ประจําอยู่ที่กัฎฐาภิรชชนบท (๓)พระเมตตियะและพระภุมมชกะ ประจําอยู่ที่กรุงราชคฤห์

ตระกูล ก่อความเสียหายแก่วงการสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องไม่เหมาะสมนี้ จึงทรงส่งพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะไปทำปัพพชาชนิยกรรม(การขับออกจากหมู่สงฆ์หรือไล่ออกจากวัด)แก่พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ

พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะกราบทูลถามว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจะทำปัพพชาชนิยกรรมแก่ภิกษุชื่อว่าอัสสชิและปุนัพพสุกะได้อย่างไร เพราะพวกเขาคร่ำคร่า หยาบคาย”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ถ้าอย่างนั้น เธอจงไปกับภิกษุหลายๆ รูป”

ถามว่า “เรื่องนี้แสดงให้เห็นนัยอะไรเกี่ยวกับเรื่องปริมาณและคุณภาพ ?”

งานของคณะสงฆ์บางอย่าง(แม้แต่ในสมัยพุทธกาลซึ่งมีบุคลากรที่มีคุณภาพมาก) ไม่สามารถทำให้สำเร็จได้โดยการใช้คุณภาพเพียงอย่างเดียว ต้องใช้ปริมาณด้วย พระพุทธดำรัสที่ตรัสตอบพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ “ถ้าอย่างนั้น เธอจงไปกับภิกษุหลายๆ รูป” ย่อมเป็นเครื่องแสดงชัดอยู่แล้วว่า ในการแก้ปัญหาองค์กรสงฆ์บางเรื่อง พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญต่อมิติด้านปริมาณ

การดำรงอยู่ของสถาบันสงฆ์ในอินเดียหลังพุทธกาล:

องค์ประกอบสำคัญอยู่ที่ปริมาณหรือคุณภาพ ?

ในคราวทำปฐมสังคายนา(สังคายนาครั้งที่ ๑)ซึ่งมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน มีภิกษุเข้าร่วมพิธี ๕๐๐ รูปล้วนเป็นพระอรหันต์ ข้อนี้เป็นหลักประกันด้านคุณภาพอยู่แล้ว แต่มีข้อสังเกตเกี่ยวกับการตีความคำว่า “สิกขาบทเล็กน้อย” ซึ่งเป็นประเด็นที่มีการอภิปรายซักถามกันในที่ประชุมสังคายนา กล่าวคือ

เมื่อเสร็จการถาม-ตอบเกี่ยวกับพระวินัยแล้ว ก่อนที่จะเริ่มถามตอบเกี่ยวกับพระธรรม พระอานนท์ได้บอกกับพระเถระทั้งหลายว่า “ท่านผู้เจริญ ในเวลาจะปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ว่า ‘อานนท์ เมื่อเราล่วงไป สงฆ์หวังอยู่ที่พึงถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้’”

พระเถระทั้งหลายถามพระอานนท์ว่า “ท่านอานนท์ ท่านทูลถามพระผู้มีพระภาคหรือว่า ‘พระพุทธเจ้าข้า สิกขาบทข้อไหนที่จัดว่าเป็นสิกขาบทเล็กน้อย’” เมื่อพระอานนท์ตอบว่า “ไม่ได้ทูลถาม” จึงมีการตีความประเด็นนี้แตกต่างกันไป สรุปเป็น ๕ กลุ่ม

บางกลุ่มบอกว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ ที่เหลือเป็นสิกขาบทเล็กน้อย”

บางกลุ่มบอกว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ ที่เหลือเป็นสิกขาบทเล็กน้อย”

บางกลุ่มบอกว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ สังฆาติเสส ๑๓ อนิยต ๒ ที่เหลือเป็นสิกขาบทเล็กน้อย”

บางกลุ่มบอกว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ สังฆาติเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๕๒ ที่เหลือเป็นสิกขาบทเล็กน้อย”

บางกลุ่มบอกว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ สังฆาติเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๕๒ ปาฏิเทสนิยะ ๔ ที่เหลือเป็นสิกขาบทเล็กน้อย”

ในเรื่องนี้ ประเด็นที่ควรตั้งคำถามก็คือว่า “เพราะเหตุไร พระอรหันต์ ๕๐๐ รูปที่อยู่ในพีธีสังคายนาจึงมีความเห็นแตกต่างกัน ?” และหาข้อสรุปไม่ได้ว่า “สิกขาบทเล็กน้อยคืออะไร”

วิเคราะห์ได้ว่า การทำสังคายนาครั้งนี้ไม่ได้มีเพียงพระอรหันต์ ๕๐๐ รูปเท่านั้นที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางการประชุม แต่ยังมีศิษยานุศิษย์ของพระอรหันต์แต่ละรูป(ที่เข้าร่วมพิธีสังคายนา)อีกเป็นจำนวนมากมาชุมนุมกันรอบๆ ถ้าตัดบรรณคูหา ข้างภูเขาเวภาระ ข้อนี้ก็ประเด็นเกี่ยวกับปริมาณและคุณภาพนั่นเอง ท้ายที่สุด พระมหากัสสปเถระต้องตัดประเด็นว่าด้วยสิกขาบทเล็กน้อยนี้ออกไป

สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ.๑๘๔-๒๖๐) เมื่อเสร็จสิ้นการทำตติยสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ ๓) ได้มีการส่งสมณทูต ๘ สายไปประกาศพระศาสนา นโยบายการส่งพระสงฆ์ออกไปประกาศพระพุทธศาสนายังดินแดนต่างๆ นี้ พออนุมานได้ว่ามีความประสงค์ที่จะเพิ่มปริมาณของพุทธบริษัท(โดยเฉพาะภิกษุ) เพราะผู้มีหน้าที่เผยแผ่พระศาสนาต้องการให้มีความนับถือพระพุทธศาสนามากขึ้น ข้อนี้เป็นธรรมดา มูลเหตุจึงอีกส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะว่าในคราวตรวจชำระความบริสุทธิ์แห่งพระพุทธรูปก่อนทำตติยสังคายนา นั้น มีการเรียกพระสงฆ์กลุ่มต่างๆ มาซักถามความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธเจ้า มีถึง ๑๐ กลุ่มที่แสดงความคิดเห็นผิดเพี้ยนไป จึงให้พระสงฆ์จำนวน ๖๐,๐๐๐ รูปที่มีความเห็นผิดเพี้ยนเหล่านี้สึกออกไป(ให้พ้นจากการแต่งองค์ทรงเครื่องเหมือนพระ) เมื่อเป็นเช่นนี้ จำเป็นต้องออกไปแสดงธรรมให้คนมีศรัทธาเลื่อมใสเข้ามาบวชมากขึ้น เป็นการเพิ่มจำนวนพระสงฆ์ทดแทนผู้ที่ถูกให้สึกออกไปถึง ๖๐,๐๐๐ รูป พระเจ้าอโศกมหาราชเองก็ทรงรับสั่งให้สร้างวิหาร สถูป และเสาอโศกประดิษฐานไว้ในที่ต่าง ๆ ทั่วอินเดีย(ชมพูทวีป) ๘๔,๐๐๐ ตำบล(แห่ง ?)

สถานการณ์ในยุครุ่งเรืองของวัดมหาวิทาลัย เช่น นาลันทามหาวิหารเป็นอย่างไร ?

⁹ มีมหาวิทยาลัยร่วมสมัยอีกหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยวลลี มหาวิทาลัยโอทันตบุรี มหาวิทาลัยวิกรมศิลา มหาวิทาลัยโสมบุรี มหาวิทาลัยชคัทละ

สมณะฟาเทียนเดินทางมาสืบพระศาสนาในอินเดีย (พ.ศ.๕๔๒-๕๕๒ โดยประมาณ) ทำการบันทึกเกี่ยวกับจำนวนพระสงฆ์ไว้ มีข้อความบางตอนเช่น “ที่เอเชียกลาง มีสังคายนาทุก ๕ ปี ที่โรหิในอาฟกานิสถาน มีภิกษุเถรวาทและมหายาน ๓,๐๐๐ รูป ที่มธุรา มีวัด ๒๐ วัด มีภิกษุ ๓,๐๐๐ รูป ที่ปาฏลีบุตรมีวัด ๒ แห่งซึ่งใหญ่มาก แต่ละวัดมีภิกษุประมาณ ๖๐๐-๗๐๐ รูป ที่สังกัสสะ มีภิกษุและภิกษุณีรวม ๑,๐๐๐ และมีวัดมังกร (วัดจีน หรือมหายาน ?)

พระถังซัมจั๋ง หรือเสวียนจั้งเดินทางมาสืบพระศาสนาในอินเดียหลังจากนั้น(พ.ศ.๑๑๗๒-๑๑๘๘) ได้บันทึกเกี่ยวกับจำนวนพระสงฆ์ในอินเดียไว้ ข้อความบางตอน เช่น ที่กาโนช มี ๑๐๐ วัด มีภิกษุและภิกษุณี ๑๐,๐๐๐ รูป ที่นาลันทา มีพระนิสิต ๑๐,๐๐๐ รูป ที่พาราณสี มีภิกษุ ๓,๐๐๐ รูป (นิกายสัมมัตติยะ) สรุปจากข้อมูลที่กระจัดกระจายกันอยู่พอประมวลได้ว่า ทว่าอินเดียในยุคนี้ มีพระสงฆ์ทั้งหมดประมาณ ๑๘๒,๕๓๐ รูป

วิเคราะห์จากบันทึกของสมณะทั้ง ๒ พอจะได้คำตอบระดับหนึ่งว่า ปริมาณหรือคุณภาพมีความจำเป็นต่อความเข้มแข็งต่อสถาบันสงฆ์อย่างไร ในอินเดียยุคนี้ซึ่งมีลัทธิศาสนาจำนวนมาก สถานที่ที่มีภิกษุจำนวนมาก พระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นศาสนสถานย่อมมีความเข้มแข็ง สถานที่ที่ไม่มีภิกษุหรือมีจำนวนน้อย พุทธศาสนสถานบางแห่งก็ถูกนักบวชของลัทธิอื่นเข้าจับจองอยู่อาศัย ท้ายที่สุด เมื่อไม่มีผู้อุปถัมภ์ที่เข้มแข็ง พระสงฆ์ถูกเบียดเบียนจากสภาพแวดล้อมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทำให้พระสงฆ์ในอินเดียต้องเคลื่อนย้ายฐานที่มั่นไปยังประเทศพรมแดนของอินเดีย (ในปัจจุบันคือทิเบต จีน-เนปาล ? มองโกเลีย ปากีสถาน อาฟกานิสถาน ศรีลังกา เป็นต้น) พระสงฆ์ในอินเดียยุคนี้จึงลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง ท้ายที่สุด เมื่อนาลันทามหาวิหาร(มหาวิทยาลัยนาลันทา)ถูกลัทธิอื่นเผาทำลาย ประมาณปีพุทธศักราช ๑๗๐๐ พระพุทธศาสนารวมทั้งสถาบันสงฆ์ในอินเดียก็แทบจะไม่เหลือสถานะและบทบาทอะไรปรากฏให้เห็นในสังคมอินเดีย

การดำรงอยู่/ความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ไทย:

องค์ประกอบสำคัญอยู่ที่ปริมาณหรือคุณภาพ ?

มีคำกล่าวในแวดวงพุทธศาสนิกชนของพระพุทธศาสนาว่า “คุณภาพหาได้จากปริมาณ” ข้อนี้จริงหรือไม่จริง ? ควรต้องหาข้อมูลอย่างรอบด้านมายืนยันกัน ถ้ามว่า ในการสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กร ระหว่างแนวทางของผู้ที่ยึดเอาคุณภาพเป็นตัวตั้งกับของผู้ที่ยึดเอา

ปริมาณเป็นตัวตั้ง แนวทางไหนถูกต้องที่สุด ? และผลที่ได้กับผลสืบเนื่องของแนวทางทั้ง ๒ นี้ เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ?

สมมติว่า มหาวิทยาลัยหนึ่งจะผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพ ความจำเป็นในเบื้องต้นก็ต้องมี นิสิต(หรือนักศึกษา)ใช้หรือไม่ ? ถ้าไม่มีผู้เรียน จะพัฒนาอะไรให้มีคุณภาพ ?

องค์ประกอบสำคัญของสถาบันสงฆ์ไทยก็คือพระสงฆ์ คำว่า “พระสงฆ์” มีนัยครอบคลุม เรื่องคุณภาพอยู่แล้วโดยอัตโนมัติหรือไม่ ? เพราะพระสงฆ์ที่เป็นภิกษุถือปฏิบัติศีล ๒๒๗ ข้อ พระสงฆ์ที่เป็นสามเณรก็ถือปฏิบัติศีล ๑๐ ข้อ นี่ก็คือคุณภาพด้านวินัย ส่วนคุณภาพด้านธรรมนั้น พระสงฆ์ถือเป็นสมณะผู้เป็นเชื้อสายสาकขบุตร มีคุณธรรม ๘ ประการมีความปฏิบัติศิปปฏิบัติชอบ เป็นต้น ดังนั้น พอสรุปได้หรือไม่ว่า “ปริมาณก็คือคุณภาพ” และปริมาณหรือจำนวนของ พระสงฆ์ยิ่งมาก สถาบันสงฆ์ยิ่งมีความเข้มแข็ง ?

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนจะยังไม่สรุป(เป็นเชิงเข้าข้างตัวเอง)ในที่นี้ว่า “ความเป็นพระสงฆ์ ย่อมบ่งถึงคุณภาพในตัวโดยอัตโนมัติและจำนวนพระสงฆ์ยิ่งมาก สถาบันสงฆ์ยิ่งเข้มแข็ง” เพราะอาจมีผู้ตีความคำว่า “คุณภาพ” ที่ใช้ในบทความนี้แตกต่างออกไป เช่น บางคนอาจตีความ ว่า “คุณภาพ” ในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงจำนวนศีลและคุณธรรม(ที่เรียกว่าสังฆคุณ ๘)ตามที่กล่าวมา (ในย่อหน้าที่ ๓ ของหัวข้อนี้) แต่หมายถึงความรู้ความสามารถที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาภายหลัง เป็นความรู้ด้านวิชาการ ด้านการบริหารจัดการองค์กร ด้านการสื่อสาร ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เป็นต้น ดังนั้น เพื่อตอบโจทย์ว่า “ความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ขึ้นอยู่กับปริมาณหรือ คุณภาพ ?” ผู้เขียนขอเสนอเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน ๒ เรื่องก่อนนำเสนอข้อมูลซึ่งเป็นการตอบ คำถามไว้ในเรื่องที่ ๓ ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ ๑ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์ไทยกับพระพุทธศาสนา

องค์ประกอบของพระพุทธศาสนามี ๔ อย่าง คือ (๑)ศาสนบุคคลและศาสนสถาบัน ได้แก่ ภิกษุสามเณร รวมทั้งองค์กรซึ่งเป็นกรอบการบริหารจัดการนำพาหมู่คนหรือสงฆ์ให้ดำเนินไป (๒)ศาสนธรรม ได้แก่หลักพระธรรมวินัยที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า (๓)ศาสนวัตถุ และศาสนสถาน ได้แก่พระพุทธรูป เจดีย์ กุฏิ วิหาร วัด เป็นต้น (๔)ศาสนพิธี ได้แก่พิธีกรรมทาง พระพุทธศาสนา

สถาบันสงฆ์ไทย ย่อมหมายรวมถึงพระสงฆ์ไทยแต่ละรูปที่มีตำแหน่งฐานะในสถาบัน ด้วย ถือเป็นศาสนบุคคลผู้มีฐานะและบทบาทสำคัญเกี่ยวกับการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาใน

รูปแบบต่างๆ เช่น ศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรม บุรณปฏิสังขารณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน ประกอบศาสนพิธีที่ถูกต้องเพื่อรักษาศรัทธาของพุทธศาสนิกชน เป็นต้น สถาบันสงฆ์ไทยมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอย่างนี้

เรื่องที่ ๒ การทำหน้าที่ของพระสงฆ์ไทยในฐานะองค์ประกอบของพระพุทธศาสนา

งาน(หรือพันธกิจ)ของคณะสงฆ์ไทยมี ๖ ด้าน คือ (๑)งานปกครอง (๒)งานจัดการศึกษา (๓)งานเผยแผ่ (๔)งานสาธารณูปการ-งานศาสนวัตถุศาสนสถาน (๕)งานการสาธารณสงเคราะห์ (๖)งานการศึกษาสงเคราะห์

งานที่(๑)และ(๔)เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์โดยเฉพาะ งานที่(๒)เกี่ยวข้องทั้งกับพระสงฆ์และประชาชนทั่วไป งานที่(๓) (๕)และ(๖)เกี่ยวข้องกับประชาชนทั่วไป เป็นงานที่พระสงฆ์ต้องทำเพื่อให้บริการแก่สังคม ปัจจุบันประเทศไทยมีประชากรประมาณ ๖๗ ล้านคน พระสงฆ์มีประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ รูป นั่นหมายถึงว่า พระสงฆ์ ๑ รูปต้องรับผิดชอบให้บริการแก่ประชาชนประมาณ ๒๒๓ รูป

พระสงฆ์ไทยจึงถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนา เพราะอยู่ในฐานะเป็นบุคคลตัวตนเราเขา ที่มีชีวิตจิตใจ มีสามัญสำนึกและมีมโนธรรม สามารถที่จะไปทำหน้าที่ศึกษา ปฏิบัติตาม และเผยแผ่ศาสนาธรรม ไปทำหน้าที่บุรณปฏิสังขารณ์ ก่อสร้าง บำรุงรักษา ศาสนาวัตถุ/ศาสนสถานให้ดำรงคงอยู่ตราบนานเท่านาน ไปทำหน้าที่ประกอบศาสนพิธีให้มีการสืบทอดต่อไปจากยุคสู่ยุค จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบตั้งแต่(๒)ถึง(๔)ปรากฏเกิดขึ้นและดำรงอยู่ต่อไปได้เพราะมีองค์ประกอบที่(๑)คือศาสนบุคคล/ศาสนสถาบัน

เรื่องที่ ๓ ปริมาณและคุณภาพกับความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ไทย

คนส่วนมากคิดว่า “คุณภาพ” คือแก้วสารพัดนึก เป็นคำตอบสุดท้ายสำหรับทุกเรื่อง ถ้ามว่า “คุณภาพ” เป็นหลักประกันด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้ทุกเรื่องหรือไม่ ? ถ้าสืบสาวอย่างถี่ถ้วน คำตอบที่ได้อาจตรงกันข้ามจากที่คนส่วนมากคิดกันก็ได้ วัด(ซึ่งเป็นองค์ประกอบของสถาบันสงฆ์)มีจำนวน ๓๖,๔๑๒ วัด จำเป็นต้องมีพระสงฆ์อย่างน้อย ๓๖,๔๑๒ รูปเพื่อเป็นเจ้าอาวาสดูแลรักษาวัด (ในปัจจุบัน วัดที่ไม่มีพระสงฆ์อยู่ประจำมานานจนกลายเป็นวัดร้าง มีประมาณ ๕,๘๐๐ วัด)

ผู้เขียนคิดว่า เฉพาะ “คุณภาพ” อย่างเดียว บางทีก็ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะทำให้การทำงานที่สำเร็จไปเสียทุกเรื่อง และในคนหนึ่งคนก็ไม่ใช่ว่าจะมีคุณภาพไปเสียทุกเรื่อง เห็นได้จากกรณีของพระอรหันต์ซึ่งเป็นบุคคลที่มีคุณภาพยอดเยี่ยม ก็คือเป็นผู้มีจิตบริสุทธิ์จากกิเลส แต่พระอรหันต์เหล่านั้นก็มีความสามารถแตกต่างกันออกไป พระอรหันต์บางองค์เก่งด้านวิปัสสนา (สุขขวิปัสสะ แปลว่า ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน มีนักศึกษารธรรมบางท่านแปลว่า ผู้มีวิปัสสนาอันแห้งแล้ง ไม่ถนัดด้านการสอนคนอื่น) บางองค์เก่งด้านวิชา ๓ ก็นอกจากจะมีญาณพิเศษที่ทำให้หมกคิเลสแล้วยังระลึกชาติได้ มีตาทิพย์มองเห็นปรากฏการณ์การเกิด-ตายของสัตว์โลกได้อีกด้วย บางองค์เก่งด้านอภิญญา ๖ คือแสดงฤทธิ์ได้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เหาะเหินเดินอากาศได้ ดำดินได้ เดินทะลุกำแพงได้ มีหูทิพย์ มีตาทิพย์ เป็นต้น บางองค์เก่งด้านปฏิสัมภิทา ๔ เช่น เชี่ยวชาญด้านภาษา เชี่ยวชาญด้านการให้เหตุผลโต้คารม เป็นต้น

การที่ “คุณภาพ” ในบุคคลคนหนึ่งไม่สามารถเป็นหลักประกันด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้ในทุกเรื่องนี้ ทำให้จำเป็นต้องอาศัยปริมาณควบคู่ไปด้วย

ประเด็นด้านความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ไทยก็เช่นเดียวกัน การที่คณะสงฆ์ไทยมีพันธกิจหลัก ๖ ด้านตามที่กำหนดไว้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มีศาสนสถาน(เช่นวัดวาอาราม)ที่ต้องดูแลรักษา และมีงานเล็กๆน้อยๆ ที่ต้องทำอีกหลายอย่างนั้น ทำให้ต้องอาศัยพระสงฆ์จำนวนมากมาร่วมด้วยช่วยกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ประเด็นด้านคุณภาพอาจมีความสำคัญรองลงมาก็ได้ เพราะบางงานอาศัยพระสงฆ์ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ (หรือที่เรียกว่าผู้มีกำลังสติปัญญา นั่นคือมีคุณภาพ)เพียง ๒-๓ รูป เป็นผู้นำหมู่คณะก็ทำให้งานนั้นประสบความสำเร็จได้ ที่สำคัญและเป็นเรื่องที่ปฏิเสธไม่ได้ก็คือ การมีจำนวน(หรือปริมาณ)มากทำให้เกิดผลดีหลายอย่าง เช่น ความอบอุ่นใจ การมีคนช่วยเหลืองานครบทุกส่วนอย่างรอบด้าน มีโอกาสมากในการที่จะค้นหาคุณภาพ การสร้างพลังขับเคลื่อนองค์กร

แท้จริงแล้ว ประเด็นเรื่องคุณภาพหรือปริมาณอาจเป็นสาเหตุแห่งความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของสถาบันสงฆ์ไทยเพียง ๕๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะธรรมชาติของสถาบันสงฆ์ไทยมีลักษณะสมดุลย์กันระหว่างคุณภาพกับปริมาณมาอย่างนี้ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ผู้เขียนมีความมั่นใจอย่างนี้ จึงควรกันประเด็นเรื่องคุณภาพและปริมาณออกไปแล้วตั้งคำถามต่อไปว่า “สาเหตุแห่งความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของสถาบันสงฆ์ไทยคืออะไร ?” จากการที่ผู้เขียนเฝ้าสังเกตสถานการณ์มาหลายปีพอจะบอกได้ว่า สาเหตุซึ่งอาจทำให้สถาบันสงฆ์เข้มแข็งหรือไม่เข้มแข็งก็คือ ความต่อเนื่องด้านบุคลากรและสำนักงานซึ่งทำหน้าที่บริหารกิจการคณะสงฆ์ การ

จัดระบบข้อมูลเพื่อการบริหารองค์กร การถ่ายทอดองค์ความรู้(KM)ในองค์กรสงฆ์ และความเป็นทางการด้านบุคลากรและงบประมาณ

ถ้าบุคลากรและสำนักงานของคณะสงฆ์มีความต่อเนื่อง ระบบข้อมูลเพื่อการบริหารจัดการองค์กรเป็นระบบเชื่อมโยงกันทั้งประเทศ มีการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์จากยุคสู่ยุคอย่างเป็นระบบ และบุคลากรฝ่ายปฏิบัติการ(ที่เป็นพระสงฆ์)รวมทั้งงบประมาณเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์มีความเป็นทางการ สถาบันสงฆ์ก็จะมีความเข้มแข็ง ถ้าเป็นไปในทิศทางตรงกันข้ามจากนี้ สถาบันสงฆ์ก็จะไม่มีความเข้มแข็ง

ความสรุป

และข้อเสนอแนะ

ปริมาณของบุคลากรสงฆ์ที่มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้เกิดคำถามด้วยความวิตกกังวลว่า “สถาบันสงฆ์ในปัจจุบันและอนาคตจะยังมีความเข้มแข็งเหมือนครั้งอดีตหรือไม่ ?” แท้ที่จริงแล้ว ความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ขึ้นอยู่กับปริมาณหรือคุณภาพ ?” คณะสงฆ์ควรจะปรับกระบวนการทัศน์ในการบริหารจัดการองค์กรอย่างไรในสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเช่นนี้ ?”

ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์กับปริมาณและคุณภาพ พอได้คำตอบระดับหนึ่งว่าจุดเน้นควรจะอยู่ที่ส่วนไหน จากหลักการและวิธีการของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้ในการประกาศพระศาสนา การที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่บุคคลระดับแก่นนำของกลุ่มต่างๆ การที่ทรงอนุญาตวิธีการบวชแบบติสรณคมนุปสัมปทาและญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา การจัดโครงสร้างการบริหารองค์กรพุทธบริษัทแล้วตั้งตำแหน่ง “อัคระ” ให้แก่บุคลากรที่เป็นหัวหน้าของแต่ละบริษัท ทำที่ของพระพุทธองค์ต่อการแก้ปัญหาบางเรื่องที่เกิดขึ้นในองค์กรสงฆ์ พอกำหนดได้ว่า พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญด้านปริมาณไม่น้อยไปกว่าด้านคุณภาพ

พระพุทธเจ้าบางพระองค์ ทรงแสดงเฉพาะโอวาทปาติโมกข์(ศีลสิกขาบทที่เป็นโอวาทคำสั่งสอน) ไม่มีการบัญญัติอาณัติปาติโมกข์(ศีลสิกขาบทที่กำหนดเป็นข้อๆ เช่น ศีล ๒๒๗) เพราะสาเหตุสำคัญ เช่น จำนวนพระสาวกยังมีไม่มาก พระสาวกเหล่านั้นล้วนมีคุณวิเศษขั้นต่ำก็

เป็นพระโศดาบัน ยังไม่มีความเสียหายเกิดขึ้นในองค์กรสงฆ์ การที่ไม่มีการบัญญัติศีลสิกขาบทเป็นข้อๆ ทำให้พระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นี้นั้นๆ ดำรงอยู่ได้ไม่นาน

ในทางตรงกันข้าม ในยุคของพระพุทธเจ้าบางพระองค์ พระสงฆ์มีจำนวนมาก พระสาวกเหล่านั้นมีทั้งสมมติสงฆ์และอริยสงฆ์ มีความเสียหายเกิดขึ้นในองค์กรสงฆ์ พระองค์ย่อมทรงบัญญัติศีลสิกขาบทเป็นข้อๆ(อาณาปาติโมกข์) จึงเป็นเหตุให้พระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นี้นั้นๆ ดำรงอยู่ได้นาน

การที่พระพุทธศาสนา(ซึ่งหมายรวมถึงองค์กรสงฆ์ด้วย)ดำรงอยู่ได้นาน(หรือไม่นาน) เห็นได้ชัดว่าขึ้นอยู่กับปริมาณของพระสงฆ์ บางครั้ง การที่องค์กรสงฆ์มีเฉพาะภิกษุที่เป็นพระอริยบุคคลย่อมส่งผลดี คือไม่มีความผิดพลาดเสียหายเกิดขึ้นในองค์กรสงฆ์ แต่ก็ส่งผลเสียในขณะเดียวกันด้วยคือ เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติศีลสิกขาบทเป็นข้อๆ (อาณาปาติโมกข์) การที่ไม่มศีลสิกขาบทเป็นข้อๆ เป็นเหตุให้พระศาสนาดำรงอยู่ได้ไม่นาน

การดำรงอยู่ของสถาบันสงฆ์หลังพุทธปรินิพพาน ต้องอาศัยปริมาณของบุคลากรสงฆ์ไม่น้อย เพราะบริบททางสังคมที่เป็นปัจจัยคุกคามมีมากขึ้น เช่น การแตกแยกทางความประพฤติ (ศีลสามัญญตา)และการแตกแยกทางความคิด(ทิฏฐิสามัญญตา)ในหมู่สงฆ์ การเผยแพร่ความคิดของลัทธิอื่นๆ ประกอบกับองค์กรสงฆ์ก็มีภูมิด้านทานไม่มากเหมือนสมัยที่พระพุทธเจ้ายังพระชนม์ชีพอยู่ พระสงฆ์ที่เป็นผู้นำจึงให้ความสำคัญต่อมิตติเชิงปริมาณ เช่นกรณีพระมหากัสสปเถระตัดประเด็นเกี่ยวกับคำว่า “สิกขาบทเล็กน้อย” ที่ถกเถียงกันในที่ประชุมปฐมสังคายนา ด้วยประสงค์ที่จะรักษาความสามัคคีปรองดองในหมู่สงฆ์รวมทั้งศิษยานุศิษย์ของพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ที่เข้าประชุมสังคายนา ปรากฏข้อมูลหลักฐานตามบันทึกของสมณะจีนว่า พุทธศาสนสถานสำคัญหลายแห่งที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ ลูกคนของลัทธิอื่นๆ เข้าจับจองอยู่อาศัย ข้อนี้ก็ป็นเครื่องแสดงว่า ความล่มสลายแห่งองค์ประกอบของพระพุทธศาสนา(คือศาสนสถาน-ศาสนวัตถุ)เกิดขึ้นจากการที่ไม่มีพระสงฆ์ไปดูแลรักษา

คำว่า “คุณภาพ” ที่ใช้ในองค์กรสงฆ์นี้ ควรใช้ในนัยที่กว้างกว่าที่ใช้ในวงการอื่น เมื่อพูดถึงคำว่า “คุณภาพ” ในวงการสงฆ์ หมายถึง(๑)การที่ท่านเหล่านั้นมุ่งสงบทรงจิรวรที่ถือว่าเป็นธงชัยแห่งพระอรหันต์ วิถีชีวิตใกล้ชิดชิดพระรัตนตรัย (๒)การที่ท่านเหล่านั้นปฏิบัติตามตนที่จะดำรงอยู่ในสมณเพศซึ่งถือกันเป็นเพศที่สูงกว่าคฤหัสถ์เพศ (๓)การที่ท่านเหล่านั้นบางรูปได้พัฒนาจิตของตนสูงส่งจนบริสุทธิ์จากกิเลสเป็นพระอรหันต์ (๔)การที่ท่านเหล่านั้นศึกษาค้นถุระ(ปริยัติ)จนจบการศึกษาในแต่ละระดับตามเกณฑ์ที่คณะสงฆ์กำหนด (๕)การที่ท่านเหล่านั้นแม้ไม่ได้เป็น

พระอรหันต์ แม้ไม่ได้จบการศึกษาในระดับต่างๆ ตามเกณฑ์ที่คณะสงฆ์กำหนด แต่ได้ทำงานบริหารกิจการคณะสงฆ์มาหลายปีมีประสบการณ์มาก เป็นต้นเหล่านี้ ล้วนอยู่ในร่มธงของคำว่า “คุณภาพ” ได้ทั้งสิ้น

ผู้เขียนไม่อยากให้คิดเพียงมุมเดียวว่า “ความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ไทยขึ้นอยู่กับปริมาณหรือคุณภาพ” แต่ควรมีมุมมองใหม่ๆ เพิ่มเข้ามาอีก เป็นการเปิดโลกทัศน์ออกไปสู่ความเป็นจริงมากขึ้น ในตอนท้ายนี้ จึงขอให้ข้อเสนอแนะวิธีการสร้างความเข้มแข็งแก่สถาบันสงฆ์ไทย ดังนี้

ข้อเสนอแนะที่ ๑ การรักษาจำนวนพระสงฆ์ให้คงที่ในสัดส่วนที่เหมาะสม

ในวงการสงฆ์ไทย ถ้ายึดเอาเวลาการอยู่ในความเป็นพระ สามารถแบ่งเป็นพระสงฆ์เป็น ๓ กลุ่ม ประกอบด้วย

กลุ่มที่ ๑ พระเถระ หมายถึงท่านที่อยู่ในความเป็นพระสงฆ์เป็นเวลาตั้งแต่ ๑๐ ปีขึ้นไป (ธรรมเนียมพระนิยมเรียกว่ามีอายุพรรษา ๑๐ ปีขึ้นไป)

กลุ่มที่ ๒ พระมัชฌิมะ หมายถึงท่านที่อยู่ในความเป็นพระสงฆ์เป็นเวลาตั้งแต่ ๕ ปีถึง ๙ ปี

กลุ่มที่ ๓ พระนวกะ หมายถึงท่านที่อยู่ในความเป็นพระสงฆ์เป็นเวลาตั้งแต่ ๑ ปีถึง ๔ ปี

เพื่อความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ไทย ควรต้องมีแนวทางการรักษาจำนวนพระสงฆ์ ๓ กลุ่มให้สัดส่วนที่เหมาะสมและสืบเนื่องต่อกันไปเหมือนกระแสดลื่น กล่าวคือทั้ง ๓ กลุ่มนี้ถ้ามีจำนวนคงที่ประมาณกลุ่มละ ๓๐ กว่าเปอร์เซ็นต์ต่อเนื่องกันไม่ขาดตอน ย่อมเป็นหลักประกันความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ มาตรการใดๆ ที่จะดำเนินการควรเป็นการสร้างแรงจูงใจครบกระบวนการตั้งแต่แรงจูงใจให้คนมาบวช แรงจูงใจให้คนที่บวชแล้วอยู่ในความเป็นพระสงฆ์ เพื่อทำงานให้สถาบันสงฆ์

ข้อเสนอแนะที่ ๒ การธำรงไว้ซึ่งปริยัติศึกษาและปฏิบัติศึกษา

คำว่า “ปริยัติศึกษา” ในที่นี้ ขอมุ่งเอาการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทยเป็นหลัก(คัมภีร์ของคณะสงฆ์ไทย) โดยมีการศึกษาของสถาบันอื่นๆ เป็นส่วนประกอบ

คำว่า “ปฏิบัติศึกษา” ในที่นี้ ขอมุ่งเอาการปฏิบัติกรรมฐานโดยยึดตามหลักการและวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้(หลักไตรสิกขา) ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์วิสุทธิมรรค (วิปัสสนาธุระของคณะสงฆ์ไทย)

พระสงฆ์ไทย จะมีคุณภาพที่เหมาะสมสำหรับการสร้างความเข้มแข็งแก่สถาบันสงฆ์ก็โดยอาศัยการศึกษาทั้ง ๒ ประการนี้ ขอให้จำไว้ว่า การที่จะมีคนใดคนหนึ่งเข้ามาบวชเป็นพระสงฆ์ หรือผู้ปกครองของชายคนใดคนหนึ่งให้บุตรหลานของตนเข้ามาบวชเป็นพระสงฆ์ พวกเขาย่อมต้องเล็งเห็นแล้วว่า “เข้ามาบวชแล้วจะได้อะไร มีโอกาสพัฒนาตัวเองหรือไม่” ดังนั้น ต้องธำรงรักษาไว้ปริยัติศึกษาและปฏิบัติศึกษาไว้ตราบนานเท่านาน เพื่อให้คนที่เข้ามาบวชเขามั่นใจได้ว่าจะได้รับโอกาสพัฒนาตัวเองตามระบบการศึกษาของคณะสงฆ์

ข้อเสนอแนะที่ ๓ กำจัดสาเหตุแห่งความอ่อนแอของสถาบันสงฆ์

สาเหตุแห่งความอ่อนแอของสถาบันก็คือ ความไม่ต่อเนื่องด้านบุคลากรและสำนักงานซึ่งทำหน้าที่บริหารกิจการคณะสงฆ์ การจัดระบบข้อมูลเพื่อการบริหารองค์กรไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ไม่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้(KM)ในองค์กรสงฆ์ และไม่มีความเป็นทางการด้านบุคลากรและงบประมาณ

ถ้าบุคลากรและสำนักงานของคณะสงฆ์มีความต่อเนื่อง ระบบข้อมูลเพื่อการบริหารจัดการองค์กรเป็นระบบเชื่อมโยงกันทั้งประเทศ มีการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์จากยุคสู่ยุคอย่างเป็นระบบ และบุคลากรฝ่ายปฏิบัติการ(ที่เป็นพระสงฆ์)รวมทั้งงบประมาณเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์มีความเป็นทางการ(จะมีสถานะเป็นพนักงานของรัฐหรืออะไรก็แล้วแต่) สถาบันสงฆ์ก็จะมีความเข้มแข็ง

ข้อเสนอแนะที่ ๔ ไม่ควรสร้างกฎระเบียบที่เป็นการเพิ่มภาระแก่คณะสงฆ์

ปัจจุบัน คณะสงฆ์ไทยมีภาระงานที่ต้องทำตามพันธกิจมากพออยู่แล้ว และพันธกิจที่คณะสงฆ์ทำอยู่ก็มั่นใจได้ว่า ครอบคลุมสิ่งที่จำเป็นต่อความดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยของสังคมประเทศชาติ พระสงฆ์เองก็ดำรงสถานะหลายอย่างในขณะเดียวกัน นั่นคือ สถานะความเป็นปุณนิยบุคคลทำหน้าที่เป็นผู้นำด้านจิตของประชาชนทั่วไป สถานะความเป็นสมาชิกขององค์กรสงฆ์ สถานะความเป็นพลเมืองไทยที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย จึงไม่เห็นความจำเป็นใด ๆ ที่ใครๆ จะต้องออกกฎระเบียบใดๆ มากำหนดให้พระสงฆ์ต้องถือปฏิบัติโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร เช่น

กรณีการออกกฎกระทรวงว่าด้วยการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสถาบันพระพุทธศาสนา ข้อนี้ เป็นภาระหนักของคณะสงฆ์ เพราะการออกกฎนี้มาโดยไม่ได้เตรียมการ(๑)ด้านบุคลากร (๒)งบประมาณ (๓)โครงสร้างการบริหารองค์กรเป็นต้นให้พร้อมก่อน ทำให้คณะสงฆ์ต้อง ขวนขวายอย่างหนักในการที่จะดำเนินการตามกฎหมายนี้ คำถามที่ถามกันมากก็คือ “เพราะเหตุ ไร จึงไม่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ให้การศึกษาพระ ปรียัติธรรมแผนกธรรม ตั้งแต่ชั้นธรรมชั้นตรีถึงชั้นเอก(รวมธรรมศึกษาด้วย ซึ่งเป็นงาน ที่คณะสงฆ์ทำอยู่แล้ว) เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน” หรือทำในลักษณะอื่นก็ได้ ที่จะไม่เป็นการ สร้างภาระให้แก่คณะสงฆ์มากเกินไป

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนไม่ได้ประสงค์ที่จะให้ละเลยกฎระเบียบใดๆ ที่ได้ประกาศใช้แล้ว แต่ประสงค์ที่จะให้มีการสำรวจระวังในการที่จะออกกฎระเบียบใดๆ โดยองค์กรอื่นๆ (ที่ไม่ใช่ องค์กรสงฆ์)มากำหนดให้พระสงฆ์ต้องถือปฏิบัติโดยไม่มีเหตุอันควรในอนาคต โดยเฉพาะถ้า กฎระเบียบนั้นๆ เป็นการสร้างภาระงานเพิ่มขึ้นโดยไม่จำเป็น เพราะการมีภาระงานเพิ่มขึ้นโดย ไม่จำเป็น ทำให้พระสงฆ์ต้องห่มกำลังกาย กำลังสติปัญญา และกำลังทรัพย์ไปเพื่อการนั้นๆ (ที่ เพิ่มขึ้นตามกฎหมาย) ซึ่งจะมีผลทำให้งานเดิมที่ทำอยู่เป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพเท่าที่ควร